

J. Moes, D. J. Noordam, ed., *Macht, aanzien en welzijn. Nieuwelingen in het Leids stadsbestuur, 1200-1795* (Leidse historische reeks XVI; Leiden: Primavera pers, 2003, 83 blz., €12,50, ISBN 90 74310 98 2).

Geen stadsbestuur in Holland is grondiger onderzocht dan dat van Leiden. Vijf prosopografische studies verschaffen tezamen een bijna doorlopend beeld van het Leids patriciaat van de Middeleeuwen tot het eind van de achttiende eeuw. F. J. W. van Kan beschrijft in *Sleutels tot de macht* (1988) de ontwikkeling tot 1420. A. J. Brand schildert in *Over macht en overmacht* (1996) de evolutie van 1420 tot 1510. S. A. Lamet behandelt in *Men in government* (1979) de metamorfose van 1550 tot 1600. D. J. Noordam schetst in *Geringde buffels en heren van stand* (1994) met reuzenpassen de veranderingen van 1574 tot 1700. En M. Prak analyseert in *Gezeten burgers* (1985) minutieus het gezapig tijdperk van 1700 tot 1780. De vijf hebben hun bevindingen in dit boekje, de vrucht van een symposium uit 1997, kort samengevat, gedrapeerd om de vraag hoeveel ruimte het Leids stadsbestuur tot 1795 aan nieuwelingen bood. De inleiding poogt de bijdragen zoveel mogelijk onder één noemer te brengen en als één geheel te presenteren.

De inleiders beklemtonen de hoge mate van continuïteit in het Leids stadsbestuur. Er zou weinig ruimte voor nieuwelingen zijn geweest, zelfs niet tijdens de Opstand en de zeventiende-eeuwse wetsverzettingen. Gevestigde families hielden de touwtjes strak in handen en lieten maar een gering aantal nieuwelingen tot hun midden toe. De sleutel voor stijging op de sociale en politieke ladder was een huwelijk met een regentendochter. Deze conclusie wordt niet geheel geschraagd door de onderliggende studies. Het aantal nieuwelingen in het Leids stadsbestuur, waarvan de meeste uit de stad en de overige van elders afkomstig waren, blijkt in de loop van de tijd sterk te hebben gefluctueerd. Hun aantal verschilde van een hoog (onbekend) percentage tot 1420, 21% van 1420 tot 1510 en 6% van 1550 tot 1600 tot 80% van 1574 tot 1618 en 35% van 1700 tot 1780. De cijfers duiden op een aanzienlijke mate van vernieuwing. Van Kan en Brand komen voor de late Middeleeuwen tot dezelfde slotsom. Noordam kan voor de vroege zeventiende eeuw evenmin om die conclusie heen, maar beklemtoont dat de meeste nieuwelingen bewust werden gerecruteerd uit vrijgezellen of gehuwden zonder (mannelijke) kinderen en geen blijvende plaats in het stadsbestuur wisten te verwerven. Hoe het grote verschil in het aantal nieuwelingen tussen de jaren 1550-1600 en 1574-1618 moet worden verklaard blijft onduidelijk. De ene bladzijde meldt Lamet dat na de Opstand 25 van de 69 families op het kussen bleven zitten, de volgende dat in de jaren 1500-1588 maar 12 nieuwelingen toegang kregen tot het patriciaat (45/46). Noordam gaat ook niet in op de discrepantie tussen zijn cijfers en die van Lamet. Er wordt in het boekje trouwens wel meer nogal onzorgvuldig met cijfers omgesprongen. Diverse getallen in de samenvattende tabel 1 (10) kloppen niet. En Van Kan goochelt zo met elitegroepen en getallen dat men het spoor bijster raakt. (16)

De inleiders suggereren een eenheid van benadering die in de rest van het boekje vergeefs wordt gezocht. De auteurs hebben zich weinig van elkaar aangetrokken en zich in sterk uiteenlopende mate aan de hoofdvraag gehouden. M. Prak heeft die zelfs geheel genegeerd en gewoon de bevindingen van zijn dissertatie samengevat. Het boekje werpt daarom alleen een schemerlicht op de langetermijnontwikkeling van het Leids regentenpatriciaat. Toch worden enkele grote lijnen zichtbaar. Het meest opvallend zijn de verburgerlijking en professionalisering van het patriciaat. Een aanzienlijk deel van het Leids stadsbestuur bestond in de late Middeleeuwen uit ridderschappen en welgeborenen, die Van Kan en Brand merkwaardigerwijs zonder onderscheid te maken aanduiden als riddermatig en adellijk. Na 1500 kreeg het Leids patriciaat een burgerlijk karakter. Dat bleef na 1650 de overheersende trek; er was geen sprake van een aristocratiseringsproces. Tevens gingen de regenten zich, evenals elders, steeds meer

op het regeren toeleggen. Tot 1650 waren zij naast hun politieke activiteiten werkzaam als ondernemer, zoals lakenreder of brouwer; na 1650 concentreerden zij zich geheel op het regeren, waarvan hun universitaire rechtenstudie getuigenis aflegt. Deze tendensen zijn echter overbekend. Wie snel zicht wil krijgen op het recente Leidse eliteonderzoek mag zich deze handzame samenvatting voor een breder publiek zeker niet laten ontgaan.

Guido de Bruin

M. Engels, *Haagse gasthuizen door de eeuwen heen. Het Sint Nicolaasgasthuis, het Sacramentsgasthuis en het Oude mannenhuis nader bekeken* (Den Haag: De Nieuwe Haagsche, [2004], 303 blz., €26,-, ISBN 90 77032 51 7).

Den Haag heeft door de eeuwen heen een aantal gasthuizen gekend. Zo'n huis diende zowel als ziekenhuis, verpleeghuis, opvanghuis en bejaardenhuis. In dit boek staan drie Haagse gasthuizen centraal. Hun geschiedenis wordt beschreven vanaf ± 1355 tot heden, dat wil zeggen 2004.

De auteur geeft in de inleiding een uitgebreide vraagstelling van wat zij met dit boek wil bereiken: 'Welke plaats [namen] de drie Haagse gasthuizen in in het geheel van de Nederlandse gasthuizen, op het gebied van de medische en de sociale zorg?' (14) Deze kernvraag wordt vervolgens in een veelvoud aan deelvragen opgesplitst. Het boek is verdeeld in drie delen. Elk deel begint met een algemene verhandeling over de situatie in Nederland en wordt gevolgd door een beschrijving van de Haagse situatie. Daarna komt een van de drie gasthuizen aan de orde. In deze recensie wordt alleen nader ingegaan op het Sint Nicolaasgasthuis, het oudste van de drie. Dit omdat het boek gezien de uitgebreide vraagstelling erg gedetailleerd is en om te voorkomen dat de recensie meer een uittreksel van het boek wordt dan een (korte) recensie.

Omdat de oprichtingsakte van het Sint Nicolaasgasthuis niet meer te vinden is, kan het oorspronkelijke doel niet exact worden herleid en daarom stelt de schrijfster, aangezien het bestuur omstreeks 1630 de doelgroep vrijwel beperkte tot verarmde dienaren van het Hof van Holland, dat 'het absoluut niet zeker [is] dat het Sint Nicolaasgasthuis aanvankelijk was opgericht voor verarmde dienaren van het Hof.' (36) In 1355-1356 werd een huis gekocht waar het gasthuis kon worden gevestigd. Het huis telde op dat moment slechts zes bedden. Het werd gefinancierd door onder andere belastingen en eeuwigdurende renten op huizen. Daarnaast had het gasthuis een eigen boerderij. De producten die de boerderij opleverde, dienden niet alleen voor het voeden van de zieken/armen. Zuivel en vee werden ook verkocht. Tevens had het gasthuis een flink aandeel in de productie van linnen en wol. En de goederen van zieken die overleden in het Sint Nicolaasgasthuis, kwamen óók in eigendom aan het gasthuis. Dit alles wil echter niet zeggen dat het gasthuis altijd over voldoende geld kon beschikken. In tijden van oorlog en economische malaise slonken de inkomsten, terwijl er juist vaker een beroep werd gedaan op zijn diensten. Overigens waren niet alleen zieken en armen welkom in het tehuis. Het gasthuis had ook een 'baaierd', waar passanten brood en melk kregen en een nacht konden verblijven.

Het gasthuis is regelmatig uitgebreid. Al rond 1400 moest het worden verbouwd en omstreeks 1488 kreeg het een eigen ziekenhuis. Aan het begin van de zestiende eeuw bood het plaats aan vijftig à zestig personen, inclusief personeel. Zieken werden overigens niet altijd in het gasthuis zelf verpleegd; zij werden regelmatig door particulieren thuis verzorgd. De kosten van de verzorging werden door het gasthuis betaald. Sommige zieken werden doorgestuurd naar gespecialiseerde gasthuizen buiten Den Haag.